

ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДУБИТАТИВА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

(Алексова, Красимира. Дубитативът в съвременния български език. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023. 430 стр. ISBN 978-619-7433-68-5)

Стоян БУРОВ

Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, България
E-mail: stobur@abv.bg

A REMARKABLE STUDY OF THE DUBITATIVE IN THE BULGARIAN LANGUAGE *Stoyan BUROV*

St.Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
E-mail: stobur@abv.bg

Може да се твърди, че в световен мащаб се наблюдава засилен интерес към темата за евиденциалността особено в типологичен аспект. Няма да е пресилено дори да се каже, че именно тази тема, заедно с още няколко, възвърна интереса на учените към морфологичната проблематика като цяло. Темата за евиденциалността в българския език също се радва на нестихващ интерес. Ако в началото на XX век, пък и по-късно – особено в изследванията на Ю. Трифонов, Ал. Теодоров-Балан и Л. Андрейчин, вниманието е съсредоточено върху значението и функциите на така нар. преизказни (или „приказни“ по Балан) форми, от 70-те години, след появата на основополагащия труд на Г. Герджиков, преизказването и преизказните форми в българския език започнаха да се разглеждат в система с още три типа форми, образуващи хиперкатегорията *начин на изказване на глаголното действие от говорещото лице*. Така се появи интересът не само към умозаключителните форми, наречени конклузив, но и към недоверчивите (инверитативните по Г. Герджиков) форми, наречени по-късно *дубитатив* – един термин, който вече може да се смята за напълно легитимиран в българската граматика след употребата му в съчиненията на Ив. Куцаров и Р. Ницолова. Тук остава да вметна само това, че първите две български монографии по темата за евиденциалността – на Г. Герджиков и Ив. Куцаров, и двете от 1984 г., макар чрез заглавието си да отнасят читателя само към преизказването, разглеждат тази проблематика на много по-широк фон, в система от няколко типа форми, обединени в отделна граматическа категория (или хиперкатегория). Красимира Алексова има дългогодишен и траен интерес към темата за евиденциалността – брой на евиденциалите, граматикализации, форми, семантика, модалност, зависимост на евиденциалите от другите глаголни категории и пр. Не е излишно да припомним, че тя се хабилитира за доцент през 2005 г. с книгата „Адмиративът в съвременния български език“ (2003), публикувала е досега десетки изследвания върху адмиратива, конклузива и дубитатива, придържайки се строго към изследователската концепция на Г. Герджиков. Рецензираната монография, която представлява своеобразен венец в граматическите изследвания на Кр. Алексова, е първи цялостен труд за дубитатива в българския език, разгледан в теоретичен и типологичен аспект. Някои от засегнатите въпроси, напр. за формалния инвентар, за степента на граматикализация на дубитативните форми, както и за типологическите индекси за степените на аналитизъм, синтетизъм, композираност и маркираност на дубитативните парадигми, са абсолютна новост в българската граматика. За да разгледа дубитатива от граматическа, типологическа и прагматическа гледна точка, авторката си е поставила за изпълнение повече от 20 задачи, по-голямата част от които са перфектно разработени съобразно с най-новите граматически постижения в Европа и света. За да не бъде голословен, мога да дам само един пример: разработката на въпроса за наличието на бипартиципанти, бидетерминанти и празни клетки в парадигмата на дубитатива в съвременния български език, както и съществуването на девиантни форми. Книгата, в обем от 430 стр., се състои от *Увод*, четири глави, *Заклучение*, *Цитирана литература* и много голямо резюме на английски език.

В *Увода* (стр. 7 – 10) накратко се поставят целите и задачите на изследването и се прави описание на базата данни.

В първата глава „Дубитативът, евиденциалността и модалността“ (стр. 11 – 34) се разглежда въпросът за семантичния инвариант на евиденциалността и се коментират няколко типологически класификации на известните системи с граматикализирана евиденциалност. Направена е семантична

карта на евиденциалността и епистемичната модалност в българския език, в която на дубитатива, заедно с конклузива и ренаративността, е отредено място за изразяване на опосредствана информация на натуралната епистемичност. Според авторката в българския език има два типа епистемични глаголни категории. Първият тип се представя от граматични категории, при които говорещият отчита достоверността на изказването си от гледна точка на абстрактното логическо мислене. Към този тип категории принадлежи българският презумптив (*ще да*-формите). Към втория тип епистемични категории се отнасят тези глаголни категории, при които говорещият отчита достоверността на изказването си от гледна точка на позициите си в реалния свят, на обвързаността на достоверността с източника на съобщаваната информация, на свидетелската/несвидетелската си позиция, на това дали се опира на чужда информация, или на собствено умозаключение. Авторката се съгласява с Г. Герджиков, че вторият тип епистемични категории могат да бъдат дефинирани като модуси на изказване на действието, а в класификацията на глаголните категории се представят като автономен модус на изказването. Втората и третата глава имат централно място в монографията. Втората глава „Семантиката на дубитатива“ (стр. 35 – 96) е посветена на дефинирането на инвариантното значение на дубитатива, както и на неговите контекстови реализации (15 на брой според авторката). Третата глава „Формалната парадигма на дубитатива“ (стр. 97 – 251) неочаквано заема най-много място в книгата – по обем тя е два пъти по-голяма от втората глава. Увлечението по особеностите на формалните парадигми – вариантност, съвпадения на форми, дефективност, девиации, всички дотолкова детайлизирани, че е трудно за читателя да се ориентира в тях, става донякъде в ущърб на семантиката и функциите на дубитатива. Друга особеност на втората и третата глава е, че в тях има раздели, които по мое мнение не са на правилното място. Това се отнася за т. 4 „Типологически аспекти“ и т. 5 „Дубитативът в българската евиденциална система“ на втората глава и т. 7 „Дубитативните форми и синтагматичните параметри на граматикализацията на Кр. Леман“, т. 8 „Някои типологически индекси на българския дубитатив“ и т. 9 „Взаимоотношения между дубитатива и другите глаголни категории“ от третата глава. Интересно е, че това са раздели, чрез които авторката реализира много голям принос към темата за дубитатива, като подчинява анализите си на най-новите и модерни граматически теории, при това не ги коментира самоцелно, а сполучливо ги интерпретира спрямо българския език. Някои от тези теоретични постановки стават известни на българския читател именно от съчинението на Кр. Алексова. Ето защо убедено смятам, че ако въпросните два раздела на втората глава все пак имат място там, е трябвало да се изнесат в нейното начало, а трите раздела на третата глава са заслужавали да бъдат обособени като отделна нова глава. Семантичният инвариант на дубитатива е представен като граматикализация на ‘недоверие на говорещия, резервираност към чуждото изказване’, но на този етап от работата същността на дубитатива не е ясно разграничена от ренаратива, при който също с предаването на чуждите изказвания могат да се намерят степени на дистанцираност, т.е. по мое мнение може да има преливност между ренаратива и дубитатива, границата между тях да не е толкова строга. За съжаление, ние засега нямаме цялостно изследване на ренаратива с теоретичния инструментариум, въведен в употреба от Кр. Алексова. Макар и мимоходом и по друг повод, авторката достига до твърдението за семантична преливност между ренаратива и дубитатива. Ето какво казва тя, когато разглежда въпроса за дефективността на някои дубитативни парадигми: „Липсата на формите не създава неудобство или затруднение за езиковите носители, тъй като преизказните форми за същите времена могат благодарение на контекста (лексикални модификатори за недоверие, съмнение, несъгласие, дубитативна интонация, жестове, мимики и др.) да предадат резервираност спрямо предаваната чужда информация, т.е. да изразят това, което биха изразили липсващите членове на дубитатива“ (стр. 163). Въпросът за преливността между ренаратива и дубитатива може да се постави и в контекста на въпроса за образуването на дубитативните форми – дали те се образуват от преизказните чрез прибавянето на *бил*, както смятат повечето български учени, или чрез преизказване на конклузивните форми. Това се поставя на разглеждане в началото на третата глава. Авторката се присъединява към второто гледище, застъпено най-напред в труда на Г. Герджиков, но аргументацията ѝ, вкл. представена и схематично, не е убедителна в контекста на преливността. Според Кр. Алексова приемането на възгледа, че дубитативът се получава от ренаратива с добавяне на още една преизказна форма на *съм*, не може да опише адекватно семантичния компонент при формообразуването (стр. 98). Гледището, че формите на дубитатива се образуват чрез преизказване на конклузивните форми, продължава авторката, съответства на семантичния аспект на този процес – „от субективно маркирана евиденциална форма (конклузива) чрез преизказване на спомагателния глагол се получава форма, изразяваща субективно маркирано преизказване, и по-точно – изразяваща резервираност към предаваната чужда информация“ (пак там). Оставям този въпрос за по-нататъшни

дискусии, като отдавам правото на авторката да отстоява своето гледище. В труда подробно се представят с подходящи примери контекстовите дубитативни варианти – съмнение, несъгласие, препредаване на неистинни твърдения, съмнения в искреността на първичното изказване, дистанциране от чуждата оценка, отхвърляне на несправедливо обвинение, негодувание, възмущение, като се завършва с ироничните употреби на дубитатива, а дистанцирането от собствено изказване е разгледано като негова рядка транспозитивна употреба. В обобщението по този въпрос авторката заключава, че контекстуалните употреби оформят широк континуум на изразяване на резервираност на актуалния пишещ или говорещ към информацията в чуждото субстратно изказване. Тя правилно забелязва, че „контекстът създава необозрими вариации“ (стр. 65), ето защо е било необходимо да се направи по-прецизна дефиниция на дубитативните значения не само като варианти на инварианта, а и като инварианти на „необозримите варианти“, т.е. на речевите варианти. По мое мнение, те могат да бъдат сведени до 3, максимум 4 броя. Искам да изтъкна още добрата разработка на типологическите аспекти на дубитатива, особено направените съпоставки с турския език. Намирам за обосновано заключението, че в българския език дубитативът е „евиденциална субкатегория, а не само употреба на някой от косвените евиденциали или отделна категория, изразяваща съмнение и недоверие“ (стр. 78), затова „дубитативът заедно с индикатива, конклузива (инференциала) и ренаратива изграждат четиричленната евиденциална глаголна категория в българския език“ (пак там). Отхвърлени са становищата, че дубитативните глаголни форми са: а) емфатични варианти на преизказните форми, приемани като вид наклонение или самостоятелна категория; б) преизказни форми на умозаключителното наклонение; в) глаголна категория с епистемичен характер или явление от периферията на евиденциалността (стр. 82). В третата глава добре е обоснован въпросът за причините за наличие на „празни клетки“, т.е. за дефективност на дубитативните парадигми. Новост за мене е поставянето на въпроса за наличие на девиантни дубитативни форми, разгледан много подробно и стилно (вж. стр. 165 – 176), както и разработката на въпроса за степента на граматикализация на явлението във връзка с възможността за проникваемост на композираните дубитативни форми (вж. стр. 187 – 196).

Четвъртата глава „Прагматични и синтактични аспекти на дубитатива“ (стр. 252 – 300) засяга 4 основни въпроса: отношението *дубитатив – възпроизведена реч*, отношението *дубитатив – автор на изказването*, отношението *дубитатив – лексикални модификатори за достоверност и маркери за емотивност*, отношението *дубитатив – употреба на дубитатива в различните типове изречения*. В краткото обобщение на стр. 300 специално е отбелязано, че в главата е въведено понятие за още един тип възпроизведена реч – пряко (или директно) възпроизведена реч за описание на взаимоотношенията между актуалното изказване и предаденото изказване. Книгата завършва с много подробно резюме на английски език, близо 100 страници (стр. 332 – 430), което е нейно голямо предимство, защото с труда ще могат да се запознаят учени от цял свят, а не само учени, които владеят и разбират български език.

В книгата са цитирани 235 труда на български, английски, руски и др. езици.

Монографията представлява забележително постижение както на авторката, така и на цялата българска лингвистика. Красимира Алексова по безспорен начин нарежда своето име до имената на двама от най-изтъкнатите български лингвисти, автори на трудове със сходна проблематика – Георги Герджиков и Иван Кударов. Нещо повече, по мое мнение, това е най-обемният и задълбочен труд по темата за евиденциалността след труда на Александра Айхенвалд от 2004 г. Надявам се това да бъде забелязано и от чуждестранните учени, занимаващи се с евиденциалната проблематика, за да се преодолеят доста едностранчиви гледища за българската евиденциална система, базирани на наблюденията, невинаги достатъчно прецизни и пълни, на англо- и рускоезични автори.